

Ders 6   **Этиштин жак категориясы**

(Fiilin şahıs kategorisi)

İnsanların yaptığı yaptığı hareketleri, bulunduğu durumları konuşana, dinleyene veya bahsedilene ait olduğunu gösterme işi şahıs ekleri ile gerçekleşir. Kırgız Türkçesinde 1-2-3. Şahısları onların çoğullarını, 2.şahısın nezaket türünü de gösterme üzere 8 türlü şahıs eki vardır. Şahıs ekleri zaman türlerine göre değişiklik gösterebilirler. Kırgız dilinde iki türlü şahıs ekleri kullanılır. Biri, zamir kökenli, diğeri iyelik ekleri kökenli. Burada bu şahıs türlerinde yaratılan fark, onların çoğulluk tekillik göstergelerini de kapsıyor. Böylece farklı zamanlardaki filli çekimlerinde birbirinden hayli farklı özellikler ortaya çıkıyor. Örneğin,

Geniş zaman şahıs ekleri şu şekildedir:

	Kırgızca		Türkçe	
1. şahıs	-мЫн	-БЫз	-(I)m	-(I)z
2. şahıs	-сЫң	-сЫңАр	-sIn	-sInIz
	-сЫз	-сЫздАр	-sInIz	-sInIz
3. şahıs	-т	-(Ыш)+а+-т	-	-ler

Belirli geçmiş zamanda kullanılan şahıs ekleri de şu şekildedir:

	Kırgızca		Türkçe	
2. şahıs	-м	-к	-(I)m	-(I)k
2. şahıs	-ң	-ңАр	-n	-nIz
	-ңЫз	-ңЫздАр	-nIz	-nIz
3. şahıs	-	-(Ыш)тЫ	-	-lAr

Bu iki çekim eki yanında Kırgız dilinde fiilin emir kipinde farklı bir çekim ekleri kullanılır. Onlara da şahıs eklerinin 3. türü olarak bakılmaktadır. Kırgız gramerlerinde Emir kipinin I. **şahıs ekleri** üzerine iki farklı **bakış açısı** vardır. Birincisi, I. tekil şahıs için *-АйЫн*, çoğul için *-АлЫ* ekleri gösterilir ve *Буйрук-каалоо ыңгай* (Emir-istek kipi) terimi ile belirtilir

Kırgızcada Emir kipinin şahıslara göre çekimi şu şekildedir.

<i>Мен алайын.</i>	Ben alayım.
<i>Сен ал.</i>	Sen al.
<i>Сиз алыңыз.</i>	Siz alın(-ıız).
<i>Ал алсын.</i>	O alsın.
<i>Биз алалы.</i>	Biz alalım.
<i>Силер алгыла.</i>	Siz alınız.
<i>Сиздер алыңыздар.</i>	Sizler alınız.
<i>Алар алышсын.</i>	Onlar alsınlar.

!!! Emir kipinin II.şahıs tekil şekli bütün fiillerin köküdür.

Kaynaklar

- Abduldayev E., Azırkı kırgız tili. Bişkek, 1998.
- Asanaliev Ü., Lobnor tilinin grammatikalık kıskaçı oçerki, Frunze,1964.
- Bartold V.V., Kirgızı.- Soçineniya. M.,1963, T.2, Çast I., s.509-510.
- Baskakov N.A., Tyurkskiye yazıki. Moskova ,1960.
- Batmanov İ.A., Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kirgizskogo yazıka. Frunze, 1947.
- Batmanov İ.A., Sovremenniy kirgizskiy yazık. Frunze,1963.
- Baytur A., Kırgız tarihinin leksiyaları. Bişkek,1992.
- Biçurin N.Y. Sobraniya soçineniy o narodah, obitavşih v Sredney Azii v drevniye vremena. T.I, M.-L.,1950.
- Cumakunova,G. (2002).“Kırgız Türkçesi”. Türkler Ansiklopedisi.Ankara:Yeni Türkiye Yay. Cilt 19, s.596-606.
- Cumakunova, G. (2005). Türkçe-Kırgızca Sözlük. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.-1000s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar anemeleri. (Türkçeden Kırgızcaya). Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar anemeleri. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.(2001). Engin Köseoğlu: Tonton Ene. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1-88.
- Cumakunova, G.(2003). Veli Aba. Ankara: Diyanet İşl.Başk. Yay.1-136.
- Cusupakmatov L.,Otnoşeniye kirgizskogo yazıka k sibirskim tyurkskim yazıkam. Frunze,1983.
- Çorotegin T.K., Moldokasimov K.S., Kırgızdardın cana Kırgızstandın tarıhı. Bişkek,2000.
- Direnkova N.P., Grammatika şorskogo yazıka. Moskva,1979.
- Grammatika hakasskogo yazıka. Moskva, 1975.
- Hu Zhen-Hua, Guy İmart, Fu-Yü Girgis : A tentative desckription of the Easternmost turkic language. Univ. Of Calif. at Santa Barbara.
- İshakov F.G., Palmbah A.A. Grammatika tuvinskogo yazıka. Moskva,1961.
- Karayev O., Vostoçniye avtorı o kirgızah. Bişkek,1994.
- Kırgız adabiy tilinin grammatikası. Frunze, 1980.
- Malov S.E. Drevniye i novıye tyurkskiye yazıki.-İzvestiya AN SSSR, T.XI, Vıp.2., Moskva,1952.
- Malov S.E., Lobnorskiy yazık, Frunze,1956.
- Malov S.E., Yazık celtih uygurov: Slovar, grammatika. Alma-Ata,1957.

- Malov S.E., Yeniseyskaya pismennost tyurkov: Tekstı i perevodı.M.-L., 1952.
- Oruzbayeva B.O., Kirgizskiy yazık.- Yazıkı mira: Tyurkskiye yazıkı.- Bişkek,1997,s.286-289.
- Tınıstanov K.,Kırız tili. T.I-II, İstanbul,1998.
- Tenişev E.R., Drevniy kirgizskiy yazık, Bişkek,1997.
- Tenişev E.R., O dialektah uygurskogo yazıkı Sinszyana.- Tyurkologičeskiye issledovaniya. M.-L.,1963.
- Tenişev E.R., O yazıkı kırızov uyezda Fuüy (KNR).- Voprosı yazıkoznaniya,1966, No 7, s.88-95.
- Tenişev E.R., Stroy sarı-uygurskogo yazıkı. M.,1976.
- Tekin T., Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi.- Erdem Dergisi.C.5,sayı 13,1990. S.141-168.
- Yunusaliyev B.M.,Kırız dialektologiyası, Frunze,1971.
- Yunusaliyev B.M., Problema formirovaniya obşenarodnogo kirgizskogo yazıkı.- Voprosı yazıkoznaniya,1955, N 2, s.30-41.